

JOSEP M. MIRÓ I ROSINACH

LA MESURA MEDIEVAL DE MONTESQUIU
(BARONIA DE VALLBONA)

El lloc

El despoblat i enrunat antic castell de Montesquiú està situat en un promontori de 629 m. d'altitud¹ entre dues valls i les partides de Comes-euques i de la Roca-grossa,² al terme de Vallbona de les Monges, del partit judicial de Cervera.

El poblat es trobava enclavat al recer de la muntanya pel pendent assolat i a l'abric del vent del nord; al cim el castell dominava l'entorn. Era un típic poble com bona part dels sorgits de la repoblació de la comarca per gent cristiana, arran de la conquesta als sarraïns d'aquests indrets, els segles XI i XII. Exemple del que hem dit, i podem veure encara, són els llogarrets de Montblanquet i especialment Glorietta.³ L'esglesiola del lloc, dedicada a Sant Joan Baptista, fou desmuntada pel comú de Vallbona a mitjan segle XIX per fer-ne la parròquia.⁴

Entre les peces més significatives procedents d'aquest indret, a més de la mesura motiu d'estudi, es troba la pica d'aigua beneïta o de barejar de les darreries del segle XIII, decorada amb interessants elements de caràcter simbòlic que nosaltres hem analitzat en un altre estudi.⁵

El poble pertanyia a la vegueria de Montblanc i es va perdre el segle XVI per haver-se traslladat els seus habitants a Vallbona, a instàncies de les monges del cenobi.

1. Mapa del «Instituto Geográfico y Catastral», escala 1:50.000, 2.ª edició, 1950 -full 389-, Long. 4° 48'. Lat. 41° 30'4".

2. JOSEP JOAN PIQUER I JOVER: *La Baronia de Vallbona*, Lleida, 1981, pàg. 46.

3. JOSEP M. MIRÓ I ROSINACH: *Esteles funeràries discoidals de la Segarra*, Tàrraga, 1986, pàg. 18, Fig. 1.

4. JOSEP J. PIQUER I JOVER: *La Baronia de Vallbona*, esmentat, pàg. 45.

5. JOSEP M. MIRÓ I ROSINACH: *Esteles funeràries...*, esmentat, pàg. 103, Fig. 153.

*La història documentada**

La notícia més remota que tenim d'aquest poble és la donació feta per Ramon de Cervera i la seva muller a Santa Maria de Vallbona «del castell de Colobrer o Montesquiú» el 15 d'agost de 1164.⁶

El 10 de març de 1380 el rei Pere III el Cerimoniós alienà pel preu de 22.000 sous, a l'abadessa del monestir de Vallbona, Saurena o Saurina d'Anglesola (abadiat, 28 octubre 1379-10 octubre 1392), la jurisdicció civil i criminal de dotze indrets i pobles, entre aquests el poble de Montesquiú, que per aquest fet passà a formar part de l'abadiat o baronia del monestir, fins a l'abandó del lloc pels seus habitants.

Per obeir l'ordenança del *Decretum de regularibus et monialibus*, que s'acordà en la sessió XXV –celebrada els dies 3 i 4 de desembre de 1563– del concili de Trento que demanava als convents de religioses de traslladar-se a llocs poblats a fi d'evitar saqueigs i profanacions, l'abadessa Estefania de Piquer (abadiat, 1563-1576) oferí als habitants de Montesquiú terres i habitatge entorn del monestir.⁷ Aquests a l'abandonar el seu poble originen un nou vilatge a la vall, al marge dret de la riera de Maldanell, que pren el nom de Vallbona de les Monges.

Es pot considerar, però, que l'abandó de Montesquiú es va originar entorn de l'any 1573 en què neix el municipi de Vallbona, puix els documents ens confirmen que el 1553 –vint anys abans del seu abandó– Montesquiú té cinc focs. En el cens de 1708 ja figura Vallbona de les Monges amb quaranta-una cases, i desapareix totalment Montesquiú.

Actualment Montesquiú és un munt de pedres escampades, lloc escabrós, coscollar ple de pins (*pinus sylvester*), on hom ha detectat la presència d'algun senglar. Considerem interessant l'esment fet per l'historiador Josep J. Piquer i Jover, als treballs del qual remetem el lector interessat a ampliar els coneixements d'aquests llocs, que al 6 de setembre de 1340 el comú de Montesquiú reduí les 64 mitgeres⁸ d'ordi, pagadores (no diu a qui) el dia de la Mare de Déu d'agost a 32 mitgeres de forment, segons mesura de Montblanc. Encara que en el context del

* Per al suport històric d'aquest treball ens hem valgut, majorment, de la tasca realitzada pel que fou per antonomàsia l'historiador del Monestir cistercenc de Vallbona, i dels seus entorns. Ens referim a Josep Joan Piquer i Jover. Fem avinent també que en la divisió territorial de la Generalitat de Catalunya (1932) el lloc és adscrit a la comarca de l'Urgell; nosaltres, però, seguint la línia que ens hem marcat ja de bon antuvi en els nostres treballs d'aquestes contrades, assignem Montesquiú a la Baixa Segarra (veure *Esteles funeràries...*, esmentat, pàg. 14).

6. JOSEP J. PIQUER I JOVER: *La Baronia de Vallbona*, esmentat, pàg. 46.

7. JOSEP J. PIQUER I JOVER: *Vallbona. Guia Espiritual i Artística*, Comunitat cistercenca de Vallbona, 1983, pàg. 29. (D'un capbreu de l'abadessa Piquer que abraça els anys 1565-1569 es desprèn que a Montesquiú el 1565 ja no hi viu ningú. J.J. PIQUER: *Abaciologi de Vallbona 1153-1977*, Santes Creus, 1978, pàg. 199).

8. JOSEP J. PIQUER I JOVER: *La Baronia de Vallbona*, esmentat, pàg. 49. (Aquesta mesura d'àrids al segle XII equivalia a dues quarteres, o sigui a 140 litres aproximadament. J.J. PIQUER: *Abaciologi de Vallbona*, esmentat, pàg. 33, nota 76).

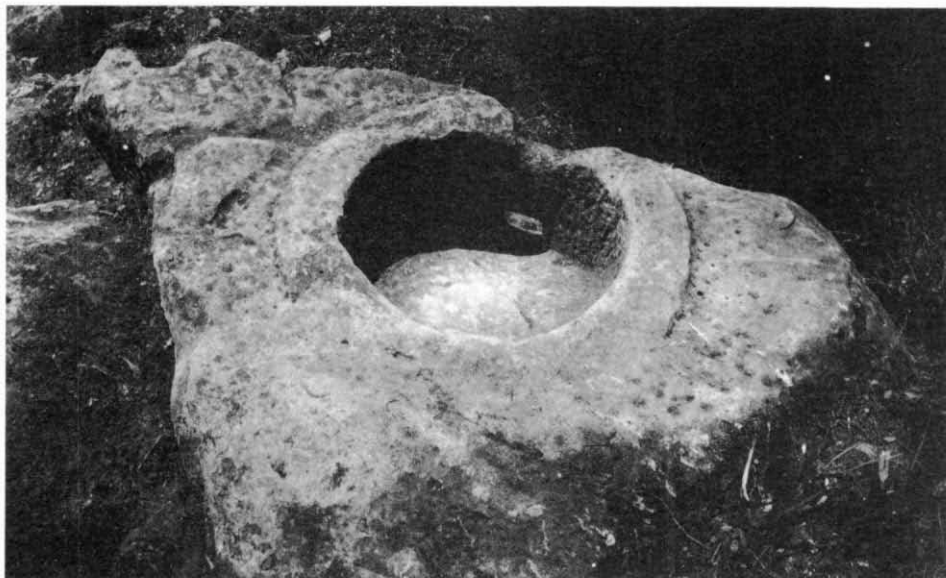

Fig. 1. Mesura monolítica «els tres quartans».

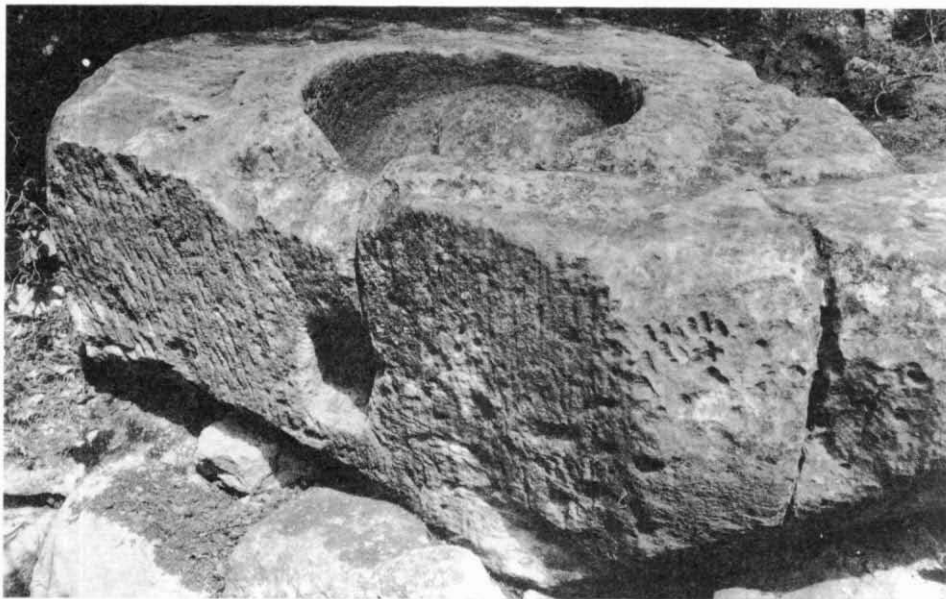

Fig. 3. Part frontal de la mesura.

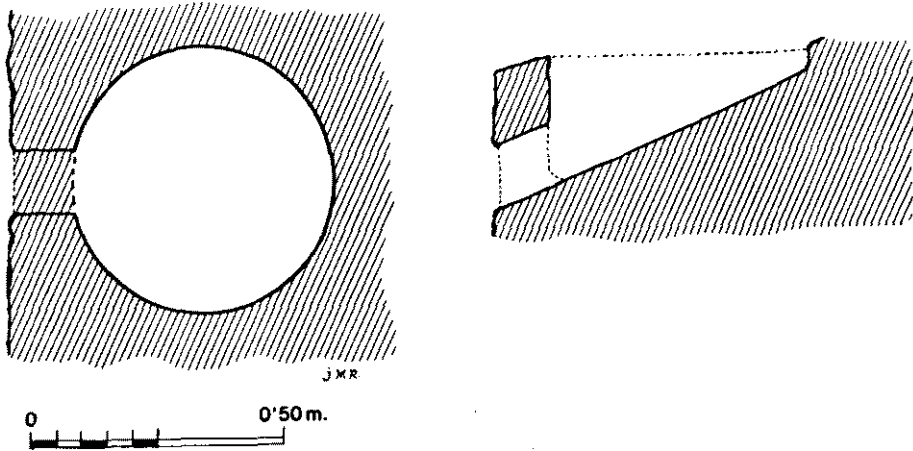

Fig. 2. Planta i secció de la mesura.

nostre treball aquesta notícia és solament anecdòtica, sí val la pena esmentar-la, ja que per valorar el gra susdit molt probablement fou emprada la mesura comunal excavada a la roca, i que seguidament estudiarem.

La mesura excavada a la roca

a) Característiques

Aquesta mesura l'anomena la gent de la contrada, per tradició, «els tres quartans» (Fig. 1). Està excavada en roca saulonenca d'una peça,⁹ es troba a la carena solana de l'esmentat promontori.

Fou cuidadosament picada de forma circular, amb fons pla inclinat en direcció a un forat abocador (Fig. 2), que seria tapat al moment d'omplir la mesura; per aquest abocador s'escolava el gra cap a l'exterior de la roca, que fou allisada a la part frontal pels picapedrers, (Fig. 3), per facilitar-ne aquesta operació.

A l'entorn de la mesura hi veiem una vorera nivelladora per passar-hi el rasador quan es mesurava amb mesura rasa.¹⁰ L'estructura és tan encertada que el seu empre permetia amb poc temps calcular respectables volums de cereals com vàrem observar

9. La roca, de forma triangular plana, amida de base, on es troba el forat abocador, 1,94 m., i d'altura 1,33 m., just de l'abocador al vèrtex oposat.

10. Per mesurar amb l'anomenada «mesura rasa» s'usava el pal anomenat «rasador» el qual eliminava la part de gra sobrant. Per mesurar amb la mesura «curulla» no s'utilitzava el rasador.

al verificar la seva capacitat.¹¹ A l'elemental funcionament s'unia una indubitable eficàcia, puix que en el procés d'omplir-la de gra, passar el rasador i destapar el forat abocador, tot buidant-se amb vertiginosa velocitat mitjançant el propi impuls del cereal, passaven pocs minuts.

b) *Volumetria*

La capacitat volumètrica d'aquesta mesura enfondida a la roca la comprovarem fent l'operació ja descrita d'omplir-la i buidar-la, amb blat de la varietat ANZA.¹² Ens donà la capacitat de 42,50 l., equivalent a 33,3 kg. Localitzat un antic atuell de fusta també anomenat «tres quartans», (Fig. 4)¹³ aquest fou verificat amb blat de les mateixes característiques esmentades, donant una equivalència de 20,42 l., igual a 16 kg.

Si com sabem els pesos i mesures agràries de la nostra terra emprats abans de generalitzar-se l'us del sistema mètric decimal és força variable d'una comarca a una altra, i fins i tot a diferents poblacions, no és d'estranyar per tant, la diferència de 22,08 l., equivalent a 17,3 kg. de més a favor de la mesura de pedra, en detriment dels «tres quartans» mesura de fusta que hem emprat. Si donem com a vàlides les magnituds de volum per a grans i àrids, tradicionals de la terra, sabent que són per l'equivalència a tres quartans les següents: Girona 54,24 l., Tarragona 19,99 l., Barcelona 17,37 l., i Lleida 18,34 l.,¹⁴ veurem com la mesura de Montesquiú té unes particularitats volumètriques que l'allunyen força de les tradicionals conegudes, les quals estan més a prop a la nostra mesura de fusta.¹⁵

11. Comprovació realitzada amb la col·laboració de Jaume Marquès i Majoral, familiar nostre i veí de Vallbona de les Monges, al qual hem d'agrair la seva valuosa ajuda.

12. Malauradament no hem pogut fer la verificació amb blat FORMENT com hauria estat el nostre desig en profit d'una major precisió arqueològica, ja que aquest blat actualment és desconegut a l'àmbit que estudiem. Ens hem valgut de la varietat híbrida ANZA molt cultivada avui en aquesta zona, i que ha desterrat quasibé del tot altres grans panificables. Creiem, però, que per a l'estudiós d'aquesta matèria, una simple equació de volumetria donada per nosaltres, amb la mateixa de FORMENT, donarà com a resultat la cabuda de la mesura monolítica de Montesquiú, d'aquest gra emprat majorment a l'edat mitjana.

13. Aquesta mesura de fusta anomenada «tres quartans» és de forma lleugerament troncocònica, marcada amb unes lletres i la data de l'any 1892. Subjectada per tres cercles i un traveser a la boca amb una ànima central, tots ells de ferro, aparenta ésser d'accentuada antigor, al nostre parer originàriament anterior a la data estampada a cop d'encuny com així mateix les lletres que diuen ANULAT.

Sospitem que aquestes marques són el resultat de la comprovació legal de la mesura a la data fixada. El seu interior amidat ha donat la següent proporció: 0,29 m. amplada de base, 0,325 m. d'alçada, per 0,23 m. amplada de boca.

La peça ha sofert vicissituds, sens dubte, com es dedueix del seu examen.

14. Per a Girona, Tarragona i Barcelona veure *Pesos i Mesures*, Servei Agrari Caixa de Catalunya, Barcelona 1987, pàgs. 8, 12 i 6 respectivament. Per a Lleida *Gran Enciclopèdia Catalana*, Vol. 12, Barcelona, 1978, pàg. 219.

15. Agraïm a Guiu Sanfeliu i Rochet la seva cooperació en aquest treball al facilitar-nos la mesura de fusta «tres quartans», com també informació de pesos i mesures tradicionals.

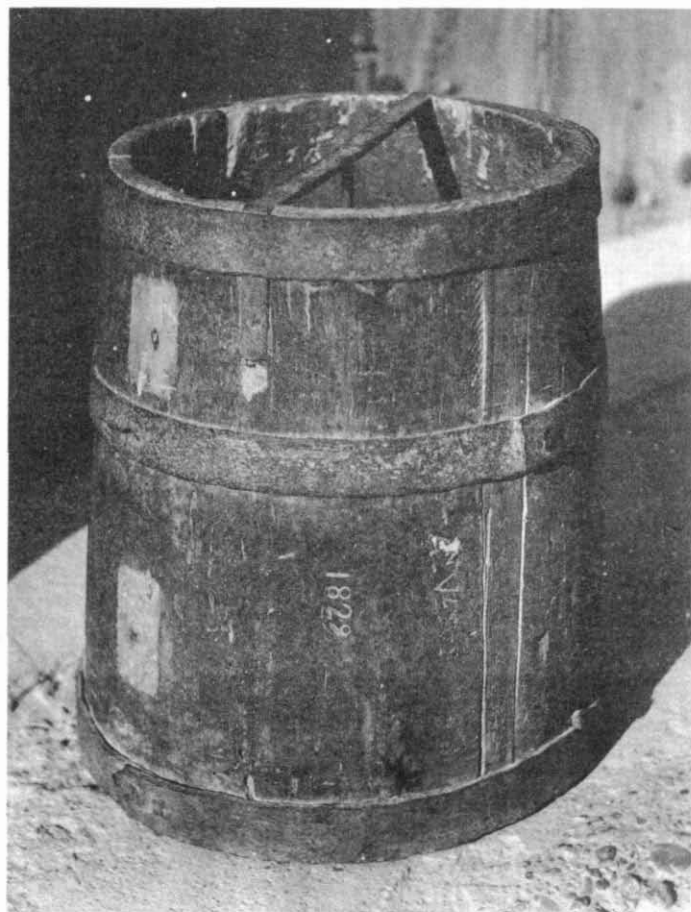

Fig. 4. Mesura de fusta «tres quartans».

c) *Cronologia*

Dels documents publicats per Josep J. Piquer i Jover¹⁶ es desprèn la intensa vitalitat que tingué el poble de Montesquiú en el segle XII, i especialment els segles XIII i XIV. Aquests documents ens assabenten d'un seguit de donacions, compra-ventes, establiments fets per l'abadessa de Vallbona en aquest àmbit que demostren, com diu l'autor, que Montesquiú fou protagonista d'una història brillant. El poble tingué el seu moment important, car es dedueix que a l'any 1219 aquest és considerat vila.¹⁷ Montesquiú és incorporat als bens del cenobi de Vallbona durant l'abaciat d'Ermessenda de Rubió, dita també «la Boscana» (10 febrer 1191-13 novembre 1229),¹⁸ per donació feta de Dolça de Passanant a l'esmentada abadessa, del castell de Colobrer «vuy dit Montesquiú», dels seus termes, jurisdicció i carnalia¹⁹ en sufragi de la seva ànima i la dels seus (15 maig 1219).²⁰ Aquest breu esbós cronològic ens situa al moment en què, molt possiblement, es construí al recinte del poble i per necessitat d'aquest, la mesura comunal²¹ subsistent, àdhuc la seva factura l'entendem molt probablement del segle XIII. Per la documentació existent deduïm un desvetllament econòmic de la contrada per aquesta època, del qual ha arribat per tradició oral, la notícia que a Montesquiú, en un moment determinat de la seva història, s'hi celebrava mercat. Certa o no la notícia, és interessant constatar, però, la situació geogràfica del lloc, cruïlla important de camins en aquell moment.

És exposada aquesta hipòtesi en funció del coneixement que tenim del terreny, majorment com a resultat del treball de camp realitzat per estudiar la peça i el lloc; ens plauria fos un dia confirmada per la detecció d'algun capbreu o altre document explícit.

16. JOSEP J. PIQUER I JOVER: *La Baronia de Vallbona*, esmentat, pàgs. 45-49.

17. Idem, idem, pàg. 47.

18. JOSEP J. PIQUER I JOVER: *Abaciologi de Vallbona*, esmentat, pàg. 58.

19. Carnalia. Piquer dóna dues interpretacions distintes: suposa que es refereix a «carlania» o «castlania», que és el lloc de la jurisdicció del castlà. Veure *La Baronia de Vallbona*, esmentat, pàg. 47, nota 97. O també a l'impost medieval que es cobrava sobre la carn destinada a l'alimentació. Veure *Abaciologi de Vallbona*, esmentat, pàg. 73, nota 31.

20. JOSEP J. PIQUER I JOVER: *Abaciologi de Vallbona*, esmentat, pàg. 73.

21. JOSEP J. PIQUER I JOVER-JOSEP M. MIRÓ I ROSINACH: *Noves troballes arqueològiques al cenobi de Vallbona i als seus voltants*, «Boletín de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense» (Tarragona), núm. 121-124 (1973), pàg. 37.